

NDZAWULO YA DYONDZO YA LE GAUTENG

XITHIFIKETI XA XIKAMBELO XA LE HENHLA

**XITSONGA XA RIRIMI RA VUMBIRHI
NHLAWULO WA LE XIKARHI**

**OCTOBER / NOVEMBER 2005
OKTOBER / NOVEMBER 2005**

NKARHI: 2 WA TIAWARA

TIMAKISI: 80

SWITSUNDZUXO:

- Phepha leri ri vumbiwile hi swiyenge swa ntlhanu, xiyenge xa A, B, C, D na E.
 - Hlawula swivutiso swimbirhi ntsena.
 - Hlaya u twisisa u nga si hlamula.
 - Tsala ntirho lowu vonakaka wu tlhela wu khenseka.
-
-

XIYENGE XA A

VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 1

Xikolokolo Nguvu Ya Pitori : J.M. Magayisa

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso swa xona.

NDZILEKANA

U nga kali u ndzi tsundzuxa we musamariya wa Musa
Ndza wu vona ndza wu tiva.

Wu hingakanye nsimu ya wena na ya mina,
Mina ndzi rima ndzi vuya lahaya,
Na wena swi tano,

U rima mavele,
Ndzi rima mavele,
Hinkwerhu hi rima mavele,
Mpfula yi hi nela hinkwerhu;
Vona, yi tsakamise na ndzilekana wa hina.

Huwelela kunene ndzi ta ku twa,
A ndzi swi koti ku ku vona;
Byanyi bya ndzilekana byi tlhumile,
Byi ta hlayisa ni swilumi.
Nhova yi ta fohlayi dya mavele ya hina.

Mina a ndzi wu lavi,
Wena a wu wu lavi,
Se i ndzilekana wa yini?
A hi nkheni mimfumo ni varhangeri va yona.
Ndza wu vona ndza wu tiva.

1.1

1.1.1	Hlamusela rito ndzilekana leswi ri vulaka swona.	(2)
1.1.2	Xana musamariya wa musa swi vula yini?	(2)
1.1.3	Boxa rito leri nga tirhisiwaka ku hlamusela ntila wa 3.	(1)
1.1.4	Nyika mavizweni wa rito tsundzuxa.	(1)
1.1.5	Boxa ndzhawu leyi hi nga kumaka musamariya wa musa.	(1)
1.1.6	Yisa rito rima eka marhavi lama ya landzelaka.	
	(a) Rhavi ra xivangelo.	(1)
	(b) Rhavi ra xitwisiwo.	(1)
	(c) Rhavi ra xivuyewuye.	(1)
	(d) Rhavi ra xidzimelo.	(1)
1.1.7	Hlamusela mintila ya 6 na 7 leswi yi vulaka swona.	(2)
1.1.8	Hlamusela ntila wa 3, leswi wu vulaka swona.	(2)
1.1.9	Hlamusela ntila wa 9, leswi wu vulaka swona.	(2)
1.1.10	Xana mutsari u vula yini hi ntila wa 15.	(2)
1.1.11	Xana rito ndzilekana eka xitlhokovetselo lexi ri yimele yini?	(2)

1.2

1.2.1	Boxa leswi ntila wa 11 wu vulaka swona.	(2)
1.2.2	Hlamusela ntila wa 13 leswi wu vulaka swona.	(2)
1.2.3	Hlamusela swilumi leswi a swi vulaka mutsari.	(2)

- 1.2.4 Xana mutsari u hlamusela yini hi mintila ya 16 na 17. (2)
- 1.2.5 Tsavula ntila lowu wu kombisaka ntshikelelo wa leswaku nawu lowu a va wu lavi, eka ndzimana yo hetelela. (1)
- 1.2.6 Boxa vanhu vambirhi lava mutsari a hi tsundzuxaka leswaku hi va khensa eka ndzimana yo hetelela. (2)
- 1.2.7 Hikokwalaho ka yini mutsari eka ntila wa 19 a vula marito lawa. (2)
- 1.2.8 Tlhantlha rito musamariya u ri yisa eka riviti-nkatsano. (1)
- 1.2.9 Yisa marito lama landzelaka eka marito-fularha.
- (a) Tsakamisa (1)
- (b) Huwelela (1)
- (c) Tsundzuxa (1)
- 1.2.10 Nyika vun'we bya rito varhangeri. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: [40]

XIYENGE XA B

NTLANGU

XIVUTISO XA 2

Xihlovo Xa Le Mahlweni Madlayisa Torha : J.M. Baloyi

2.1 Hlaya ndzimana leyi yi nga laha hansi, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Mihloti: Mina ndzi hlamarisiwile hi bokisi ra kona lera swivoni bmu matlhelo. Ku n'wetsima a ro be! Phela wonge ntsumbu lowu a wu ri endzeni ka rona wu ngo huma wu vulavula na hina.

- 2.1.1 Xana ntsumbu lowu a va vulavula hi wona a ku ri wa mani. (1)
- 2.1.2 Xana ntsumbu lowu a wu tshama kwihi? (1)
- 2.1.3 Xana munhu loyi u lovise ku yini, naswona u lovele kwihi? (2)
- 2.1.4 Boxa xivangelo xa leswi munhu loyi a fela xona. (2)
- 2.1.5 Xana Tsundzuka a ri wa ka mani? (1)
- 2.1.6 Xana Saleleni ni munghana wa yena a va tshembisiwile ku xaveriwa yini hi mufi loko va pasile. (1)
- 2.1.7 Hlamusela leswi swivulwa leswi swinharhu swi vulaka swona.
(a) Ku tlhaveriwa hi sana. (2)
(b) Ku songa rigogo ra ha tsakama. (2)
(c) Ku leva bya xivatlankombe. (2)
- 2.1.8 Xana vavasati lava va ri rifu ra ntiyiso hi leri ra njhani? (1)
- 2.1.9 Loko va ya emahlweni no vulavula vavasati lava va ri u dunge xihlovo xa yini? (1)
- 2.1.10 Hlamusela bokisi ra mufi leswi a ri ri xiswona. (2)
- 2.1.11 Xana xigevenga lexi a xi ri xa ka mani? (2)
- 2.1.12 Xana vito ra Matixisa swi vula yini? Hlamusela hi ku komisa. (2)
- 2.1.13 Xana Gemba loko a ya dlaya Xixurhana a ambarile yini? Hlamusela. (2)
- 2.1.14 Xana Gemba u lerisile Xixurhana leswaku a endla yini a nga si n'wi dlaya. (1)

2.2

- 2.2.1 Xana Xixurhana u vula yini loko a ku: "A ndzi ta nava milenge ndzi tshwatsa swa mandla yanga." (2)
- 2.2.2 Xana Matixisa u na xikhutu xa yini embilwini? (2)
- 2.2.3 Eka Makokisi a va ri na mabindzu mangani? (1)
- 2.2.4 Nyika tinhlamuselo ta marito lama landzelaka:
(a) A n'wi tlhave hi tihlo ra le masin'wini. (2)
(b) Namuntlha ho khapula mafurha. (2)
(c) Phela mbilu ya munhu i lwandle. (2)

- 2.2.5 Xana Mihloti a a ta pfumela ku va nsati wa Xixurhana loko a n'wi kombela ku va va aka muti swin'we. (1)
- 2.2.6 Tsala xivulwa lexi xi seketelaka leswaku Xixurhana na Matixisa a va fumile, naswona rifumo ra vona a ri ta dya hi vanhu ntsena. (2)
- 2.2.7 Xana Mihloti a ri na vana vangani? (1)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: [40]

XIYENGE XA C

XIVUTISO XA 3

Hungu-Tsalwa / Ntsendzeleki : G.S. Khosa

- 3.1 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Hambi leswi a ma nga tsaleriwanga mina mahungu lawa, a ya humese xihundla xa ku mina a ndzi nchumu ... Wena Beauty ndzi tihlawulerile wena khale! Ntsendzeleki na mina hi ngo boha hi n'wana! Papila rero u ri kumeke u nga ri veki embilwini". Wa swi tiva leswaku u ta karhala a famba na n'wana wa yena.

- 3.1.1 Xana papila leri Ntsendzeleki a tsalele murhandziwa wa yena a ri ri ra yini? (2)
- 3.1.2 Xana Ntsendzeleki u hetelerile hi ku kuma nhlamulo ya papila leri, tsala hi swona / a hi swona, kutani u seketela nhlamuselo ya wena. (2)
- 3.1.3 Boxa vito ra xigangu xa murhandziwa wa Ntsendzeleki lexi a a tshama na xona exikolweni. (1)
- 3.1.4 Xana mahungu lama a ma tsariwile epapileni a ya hlamusela yini? (1)
- 3.1.5 Boxa nchumu lowu a wu ta boha Ntsendzeleki na xigangu xa yena leswaku rirhandzu ra vona ri tiya. (1)
- 3.1.6 Xana murhandziwa wa Ntsendzeleki u vula leswaku Ntsendzeleki u ta karhala a endla yini? (1)
- 3.1.7 Boxa marito lawa ya seketelaka leswaku Ntsendzeleki u ta karhala a pepetseka na ro. (1)
- 3.1.8 Xana nuna wa xigangu xa murhandziwa wa Ntsendzeleki a tirha yini? (1)

- 3.1.9 Boxa marito lama a ya kombisa leswaku mhani wa Fumani a nga amukeli Ntsendzeleki endzhaku ka loko n'wana wa yena a pfumerile nandzu. (1)
- 3.1.10 Xana ku ya emahlweni no hlaya papila leri a ri nga tsaleriwanga yena ku n'wi pfunile? Tsala ina / ee, kutani u seketela nhlamuselo ya wena. (2)
- 3.1.11 Boxa marito lama Ntsendzeleki a nga ya vula endzhaku ka ku heta ku hlaya papila leri. (2)
- 3.1.12 Hlamusela leswi rito matshopetana ri yimelaka swona? (2)

3.2

- 3.2.1 Boxa vito leri Ntsendzeleki a nga ri thya n'wana wa yena. (1)
- 3.2.2 Boxa leswi nhlamuselo ya vito leri yi yimelaka swona. (2)
- 3.2.3 Boxa nhweti leyi Murhandziwa / xigangu xa Ntsendzeleki xi nga vuya hi yona exikolweni. (1)
- 3.2.4 Boxa marito lawa Ntsendzeleki a nga ma twa eka xigangu xa yena loko xi ri karhi xi tlangisa n'wana. (1)

Hlaya ndzimana leyi landzeleka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Mapfuxelelo ya yena ya ku kunjhani Ntiyiso ya nga yimela tindlela timbirhi: yo sungula ku nga ndlela ya ku tiyisisa leswaku i ntiyiso wa leswaku n'wana i wa yena a swi kanakanisi na katsongo. Ndlela ya vumbirhi i yo yimela leswaku Ntsendzeleki u ta karhala a famba na n'wana wa yena hikokwalaho ka ku va Fumani a tihlawulerile Beauty. Khale ... hi siku leri ndzi sungurile ku tibyela leswaku ku hava xa vukati bya laha! Mina na Fumani a ho va swihlangi swimbirhi, xa vunharhu hi loyi wa n'wana wa hina.

- 3.2.5 Boxa tindlela timbirhi leti ti nga yimelaka mapfuxelelo ya xigangu xa Ntsendzeleki ya ku kunjhani ntiyiso. (1)
- 3.2.6 Hikokwalaho ka yini xigangu xa Ntsendzeleki xi vula marito lawa. (1)
- 3.2.7 Xana Ntsendzeleki u tibyerile yini endzhaku ka loko a twile marito lawa ya Ntiyiso. (1)
- 3.2.8 Xana u hlamusela leswaku yena na Fumani a va endla yini? (1)
- 3.2.9 Hlamusela marito ya "ku hava xa vukati bya laha" leswi ya nga yimela swona. (1)

- 3.2.10 Boxa vito ra n'wana wa Ntsendzeleki leri ri thyiweke hi tata wa n'wana. (2)
- 3.3 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona. (1)

Ndzi twe mbilu ya mina yi tlhava kambe ndzi nga tivi leswaku hikokwalaho ka yini ku vava loko ndzi ku tweke a ndzi tivi leswaku ku fana na yini? A ndzi tiva xifuva xa mina xi taleriwa hi moya lowo hisa Beauty – Beauty ndzi tshike ndzi etlela mani! I ku dyondza ka yini? Minyaa Minyaa!

- 3.3.1 Boxa xilo lexi xi kombisaka vanhu kumbe lexi vanhu va twaka / vonaka hi xona leswaku ku na mhaka yo karhi yo biha leyi yi nga ta humelela. (1)
- 3.3.2 Boxa xilo lexi Ntsendzeleki a xi twa xi taleriwa hi moya wo hisa. (1)
- 3.3.3 Hlamusela norho lowu wu nga lorhiwa hi xigangu xa Ntsendzeleki. (2)
- 3.3.4 Hlamusela vuyimeri bya norho lowu wu lorheke hi xigangu xa Ntsendzeleki. (2)
- 3.3.5 Xana marito ya “ndzi tshike ndzi etlela mani!” ya yimele yini? (1)
- 3.3.6 Xana varhandzani lava vambirhi a va tshamisisa ku yini exikolweni. (1)
- 3.4 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Mina Ntsendzeleki wa varhu ndzi switiyiserile leswi. Sweswi se swi ndzi karhatile. Ndzi famba na rona. Timhaka ta wena na Beauty ti ndzi karhatile. Ku ku tengisa tona a swi nga ndzi pfuni nchumu. Ndzi ta ku rivalela hambiboko swi ta ndzi tikela u endlile xilondzo embilwini ya mina.

- 3.4.1 Tsavula xivulwa lexi xi kombisaka swinene leswaku Ntsendzeleki u thyiwile vito leri hi ku yimela mahanyelo yo vava lawa a ri na wona. (1)
- 3.4.2 Tlhela u tsavula xivulwa lexi yimelaka vito ra yena. (1)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: [40]

XIYENGE XA D

Freddy Rikhotso: *Mfuwo Wa Rixaka / Xa Mina I Tinyeleti*

XIVUTISO XA 4

4.1 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

SWIHANDZA-MATALA

Garingani wa garingani!
Garingani!
Garingani wa garingani!
Garingani!
Garingani wa garingani!

Khale wa khaleni,
Loko maribye ya ha olova,
Loko munhu a ya khoma.
Tihuku ni swikhwezana,
A swi ri vanghana.
A swi hanyisana.

Siku rin'wana tihuku ti ku eka swikhwezana;
"Hi lombeni swigerho swa n'wina
Hi ta mi vuyisela loko hi hetile ku swi tirhisa."

Swikhwezana swi ku: "Hi swona,
Anakeni hi okelana ndzilo.
Mi to swi hlayisa,
Mi swi tlherisa bko mi swi tirhisile."
Kunene tihuku ti tekile swigerho,
Ti ya swi tirhisa,
Ti hlwela ku tlherisa,
Swigerho swi kala swi nyamalala.
Tihuku ti sungula ku handza etaleni ninhlikanhi,
Ti handza, ti handza, ti handza.
Loko ri pela ti ya etlela eswihahlwini,
Loko ri xa ti ya emahlweni no handza etaleni.
Swigerho vonaka do!

Loko swikhwezana swi nga tlheriseriwi swigerho,
Swi sungula ku londza eka tihuku,
Tihuku to hlamula ti ku:
"Ha ha lava etaleni,
Mi nga heli timbilu,
Loko swi kumekile hi ta mi tlherisela"
Swikhwezana swi tlhela swi yimanyana,
Kambe swigerho ko fana ni kwala.

Hi ku vona leswaku swigerho a swi vuyi,
Naswona swikhwezana swi yime rkarhi wo leha,
Swo boha makungu yo dlayetela swiciwana swa tihuku,
Loko swi vona swi famba ni mbhaha,
Swo fika hi ku juma swi pambula xiciwana,

Swi haha na xona.
Swikhwezana swi rhamba ni tinsimba,
Ku khoma tihuku nivusiku,
Rivengo ra tihuku ni swikhwezana,
Ra ha ri lerikulu ni namuntlha.
Ni namuntlha tihuku ta ha handza etaleni,
Ku ringeta ku lava swigerho swa swikhwezana,
Kumbexana ri ta va kona,
Siku tihuku ti nga ta kuma swigerho swa swikhwezana,
Leswaku vulala bya tihuku ni swikhwezana,
Byi ta hela.

Pthu choyoyo ...!
Xa mina i risiva ra huku.

- 4.1.1 Boxa leswi khale maribye a ya swi endla. (1)
- 4.1.2 Xana swilo leswi a swi endliwa hi yini? (1)
- 4.1.3 Boxa swilo swimbirhi leswi a swi ri vanghana. (2)
- 4.1.4 Xana tihuku ti lombile yini eka swikhwezana. (2)
- 4.1.5 Hikokwalaho ka yini swikhwezana swi lombile tihuku swilo leswi. (1)
- 4.1.6 Xana ku humelele yini hi tihuku endzaku ka loko ti ta va ti lombile swilo leswi. (2)
- 4.1.7 Boxa ndzhawu leyi tihuku a ti etlela kona. (1)
- 4.1.8 Hlamusela leswi swikhwezana swi nga swi endla loko swi sungula ku vona leswaku tihuku a ti tlheleriseli swilo leswi. (2)
- 4.1.9 Xana huku ya xisati yi vuriwa yini? (1)
- 4.1.10 Hlamusela maendlelo lawa swikhwezana a swi fanele ku endlisa xiswona loko swi lava ku dlaya vana va tihuku. (1)
- 4.2
- 4.2.1 Boxa vanghana va swikhwezana lava va nga rhambiwa ku ta pfuneta ku dlaya vana va tihuku. (1)
- 4.2.2 Xana vanghana lava va swikhwezana a va fanele ku tirha ntirho lowu hi nkarhi muni? (1)
- 4.2.3 Yisa marito lama landzelaka eka vundhawu. (1)
- (i) Tala. (1)
- (ii) Swihahlu. (1)

- 4.2.4 Xana hokokwalaho ka yini tihuku na namuntlha ti kumeka ti handza etaleni. (1)
- 4.2.5 Kuma rito rin'we eka ndzimana leyi, leri ri nga ta hlamusela marito lama ma nga laha hansi.
(i) Vulala bya tihuku ni swikhwezana.
(ii) Swigerho vonaka ntshu! (2)
- 4.3 Hlaya tindzimana leti landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa tona.

TINDLEVE TA MBHONGOLO

Garingani wa garingani!
Garingani!
Garingani wa garingani!
Garingani!
Garingani wa garingani!
Garingani!

Hi lembe ra ngoma ya timbyana,
Tindleve ta mbhongolo,
A ti nga kulangi hi ndlela leyi ti nga xiswona namuntlha.
Ku kula ka tona,
Ku sukele loko N'wanghala,
A hlengelletile swiharhi swo hlaya,
Kutani a swi thya mavito,
A ku: "Wena u mbhongob,
Wena u mhisi, mangwa,

Nhongo, xipene, nguluve ya nhova," sweswo-sweswo.
N'wanghala a tsundzuxa swihari hinkwaswo:
"Ndzi yingiseni kahle-kahle,
Ndzi mi phakela mavito,
Ndzi lava mi nga rivali,
Mundzuku ndzi ta mi vutisa,
Hi un'we – un'we,
Ku kuma loyi a nga ta tsundzuka vito ra yena,
Loyi a nga ta rivala hi!
U ta xi kuma xa ncila wa bulubulu"

Hi siku leri landzelaka,
Swihari leswi nga phaka mavito,
Swi hlengelletana eka N'wanghala,
N'wanghala a sungula ntirho wa yena:
"Wena u mani?"
"Ndzi mhisi."
"Wena?"
"Ndzi mangwa."
"Loyi a landzelaka?"
"Ndzi nhongo."
"Wena?"
"Ndzi xipene."
"Hi swona, wena?"
"Ndzi nguluve ya nhova."

“U tsundzuke kahle.”
 “N’wanghala a fika eka mbhongolo,”
 “Wena! Vito?”
 “Ndzi Ndzi”
 “Hlamula! U ndzi dyela nkarhi,”
 Lavan’wana va ya kotile mavito ya vona.”
 “Ndzi Ndzi Mbho Mbho”
 Hiloko N’wanghala a hlundzuka swinene,
 A koka-koka mbhongolo hi tindleve swinene,
 A koka-koka mbhongolo hi tindleve a ku:
 “Vito ra wena u mbhongolo, vula ndzi swi twa!”
 “Ndzi mbho Mbho Ndzi mbhongolo,
 N’wanghala a koka-koka tindleve ta mbhongolo,
 Ti kula ku fika eka leswi ti nga xiswona namuntlha.
 Pthu choyoyo!
 Xa mina i vutlhari.

- 4.3.1 Xana loko mutsheketi a ku: “Hi lembe ra ngoma ya timbyana,” u vula yini? (1)
- 4.3.2 Boxa xiharhi lexi xi nga hlengeleta swiharhi leswin’wana. (1)
- 4.3.3 Xana a ku ri hlengeletano wa yini leyi xiharhi lexi a xi rhambile? (2)
- 4.3.4 Boxa swiharhi swinharhu leswi N’wanghala a nga swi thya mavito. (3)
- 4.3.5 Hlamusela maendlelo lawa N’wanghala a nga ya tirhisa ku va a humelerisa nhlengeletano ya yena erivaleni. (2)
- 4.3.6 Xana a fanele a swi vutisisa ku yini, ku vona leswaku swiharhi leswi swa ha tsundzuka mavito lawa swi thyiweke wona? (2)
- 4.3.7 Tshaha ntila lowu kombaka leswaku loko swo kumeka swi rivele mavito ya swona u ta swi endla swona. (2)
- 4.3.8 Boxa vito ra xiharhi lexi N’wanghala a nga sungula hi xona ku xi vutisa vito. (1)
- 4.3.9 Xana hi xihl xiharhi lexi xi nga tsandzeka ku tsundzuka vito ra xona? (1)
- 4.3.10 Xana ku humelele yini loko xiharhi lexi xi tsandzekile ku tsundzuka vito ra xona? Hlamusela. (2)
- 4.3.11 Hlamusela leswi N’wanghala a nga swi endla loko a vona leswaku xiharhi lexi a xi swi koti ku hlamusela vito ra xona. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: [40]

XIYENGE XA E

Ntlhontlho / swirungulwana: W.R. Chauke

XIVUTISO XA 5

5.1 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

“Ndza kholwa leswaku u lava ku ta tirha exikarhi ka hina,” ku nghenelela Tatana Gaveni, nhloko ya xikolo xa kwala tikweni.

- 5.1.1 I mani loyi a a vutisiwa marito lama nga ndzimanini leyi yi nga laha henhla. (1)
- 5.1.2 Xana Gaveni a a tirha kwihi? (1)
- 5.1.3 Boxa swilo swinharhu leswi kumekaka ematikweni hinkwawo laha tiko rero ku kumeka swisiwana kumbe swigwili. (3)
- 5.1.4 Boxa tiko leri a ri ri kusuhi na tiko ra Manghovo. (1)
- 5.1.5 Boxa swilo swimbirhi leswi a swi pfumaleka eka Manghovo. (2)
- 5.1.6 Boxa xilo lexi munhu loyi u n'wi boxeke eka (5.1.1) a kombelaka ku xi endla eka Manghovo. (2)
- 5.1.7 Xana munhu loyi u n'wi boxeke eka (5.1.1) u velekiwile kwihi? (1)
- 5.1.8 Xana ndzhawu leyi a nga velekiwa eka yona yi kumeka kwihi? (1)
- 5.1.9 Xana tata wa munhu loyi u n'wi boxeke u kwihi? Hlamusela. (1)
- 5.1.10 Hlamusela hi ta mhani wa munhu loyi u n'wi boxeke eka (5.1.1). (1)
- 5.1.11 Xana munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena u dyondzile kwihi tidyondzo ta yena ta vudokodela? (1)
- 5.1.12 Xana a ku ri nkarhi wa vamani lava a va fuma hi nkarhi lowo? (1)
- 5.1.13 Hlamusela mhaka ya munhu loyi u n'wi boxeke mayelana na maphepha ya yena ya le xikolweni. (2)
- 5.1.14 Boxa lembe leri swilo leswi u swi hlamuseleke eka (5.1.13) swi nga humelela hi rona. (1)

5.2 Hlaya ndzimana leyi nga laha hansi, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Eku sunguleni ka lembe ra vumbirhi dokodela u tivisile vanhu va muti leswaku tihakelo a ti ta tlakusiwa. U vule leswaku leswi a swi vangiwa hi ku durha ka mirhi, ku tlakuka ka muthelo wa swixaviwa na “inflation”.

- 5.2.1 Ku kombisa leswaku dokodela a a kuma mali hi matshungulelo ya yena eka Manghovo, boxa xilo lexi a nga xi xava. (1)
- 5.2.2 Xana eku sunguleni ka lembe ra vumbirhi, dokodela u tivisile vanhu mhaka muni? (2)
- 5.2.3 Xana ku tlakusiwa loku a ku vangiwa hi yini? Boxa swilo swinharhu. (3)
- 5.2.4 Boxa mhaka leyi a nga hlamusela vanhu va tiko hi ta matshungulelo ya yena endzhaku ka ku boxa leswi u swi longoloxeke. (2)
- 5.2.5 Hlamusela maveriveri lawa a ya vulavuriwa hi vaaka-tiko va ka Manghovo hi mayelana na dokodela loyi. (2)
- 5.2.6 Hikokwalaho ka yini dokodela a tshikile ku nghena eka swihubyana hinkwaswo swa muti? Hlamusela. (3)
- 5.2.7 Boxa mhaka leyi a nga lerisa vavabyi leswaku va yi endla. (3)
- 5.2.8 Xana a nyangatsiwa hi yini hi vana lava. (2)
- 5.2.9 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula xivutiso xa yona.

Gaveni u tlhelerile a ya tvisa hosi. A swi hlwelangi ku voniwa leswaku Dlamini a chava ku paluxiwa hikuva a nga ri dokodela.

Hlamusela xivangelo lexi xi nga endla leswaku Dlamini a nga yi enhlengetanini leyi a yi rhambiwile ya madokodela hinkwawo ya tiko. (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA E: [40]

NTSENGO HINKWAWO: 80